

terprises and collective farms. It is highlighted the contribution of Fedir Pavlovich Shevchenko, an archivist of Dunayivtsi origin, to the development of archives in Ukraine, the activities of scientific publishing department of the archival management of the Ukrainian SSR, which he headed in 1943, publishing a series of documentary collections he edited.

It is proved that in the 50s of the 20th century archival institutions of Khmelnytskyi oblast not only restored the material base and human resources, established all units cooperation network of archives, but also strengthened the use of archives for scientific purposes, the publication of documents and materials, with the first post-war time documentary collections.

Key words: Dunayivtsi region, the region archive, archiving, fund, evacuation, damage, reconstruction.

Отримано: 26.06.2015

УДК 94(477.43)«1950-2010»

Ю. А. Хоптяр

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯРМОЛИНЕЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (1950-х – початок 2000 рр.)

В статті аналізується хід історичного процесу в Ярмолинецькому районі Хмельницької області у 50-х роках ХХ ст. – початку ХХІ ст., що дозволить у перспективі створити суцільне дослідження історії краю. У 50-х рр. ХХ ст. у Ярмолинецькому районі тривала відбудова зруйнованого війною господарства тому діяльність населення зосереджувалося на промисловості, сільському господарстві, освіті, культурі. Загалом тільки у 1950 р. було чимало зроблено: запрацював цегельний завод, стали до ладу постійнодіючі ясла на 20 місць, а ланка, організована з працівників контори колгоспу ім. Мічуріна, виростила по 511 цнт. цукрових буряків з гектара. Восени того ж року у Ярмолинцях відбулася сільськогосподарська виставка. За вказівкою з центру відбувалося укрупнення місцевих колгоспів, внаслідок якого із чотирьох господарств утворилося два: ім. Сталіна с. Березівка (з 1957 р. «Іскра») та ім. Мічуріна с. Буриці. Промислові, переробні і будівельні організації що утворилися у 1960-90-х рр. розташовувалися на околицях селища. Найбільшим підприємством став завод «Кристал». Населення району забезпечувалося електроенергією районного управління «Вінницяенерго». У 1969 р. промислові підприємства Ярмолинець реалізували готової продукції на 3,2 млн. крб. З 1970 р. почала діяти фабрика господарських товарів на якій працював 41 робітник. У 2001 р. прийняли програму соціально-економічного та культурного розвитку, головними завданнями якої визначалися: підвищення життєвого рівня населення, забезпечення економічного зростання, підвищення конкурентоздатності економіки. Протягом 2002 р. промисловий розвиток відносно стабілізувався. Підприємствами вироблено промислової продукції на суму 2202,3 тис. грн., або 101,2% до 2001 р., товарів народного споживання – 1969,3 тис. грн., або 106,3%. За підсумками 2002 р. приросту обсягів продукції добилися працівники хлібокомбінату.

Ключові слова: відбудова, планування, укрупнення, зернові культури, промисловість, сільське господарство, освіта, культура.

В період проголошення та становлення незалежної України, історичною наукою звертається особлива увага на об'єктивне та всебічне висвітлення процесів, пов'язаних з малою історією. Переосмислення існуючої творчої спадщини, введення до наукового обігу нового джерельного матеріалу, сприяє всеохоплюючому аналізу історичних процесів.

У 50-х рр. ХХ ст. у Ярмолинецькому районі тривала відбудова зруйнованого війною господарства тому діяльність населення зосереджувалася на промисловості, сільському господарстві, освіті, культурі. Зокрема, за активної участі сільських рад у районі проходило будівництво місцевих електростанцій. В цей час планувалося побудувати як гідроелектростанції, у селах Боднарівка, Борбухи, Лисівка, Правдівка, Соколівка, Сутківці, так і теплоелектростанції на торф'яному паливі, у селах Березівка, Вихилівка, Голохвасти, Лехнівка, Перегінка, Скаржинці [1, арк.44].

Загалом тільки у 1950 р. було чимало зроблено: запрацював цегельний завод, стали до ладу постійнодіючі ясла на 20 місць, а ланка, організована з працівників контори колгоспу ім. Мічуріна, виростила по 511 цнт. цукрових буряків з гектара. Восени того ж року у Ярмолинцях відбулася сільськогосподарська виставка. За вказівкою з центру відбувалося укрупнення місцевих колгоспів, внаслідок якого із чотирьох господарств утворилося два: ім. Сталіна с. Березівка (з 1957 р. «Іскра») та ім. Мічуріна с. Буринці.

В 1958 р. Ярмолинці віднесено до розряду селищ міського типу. Тут утворилися і розвивалися підприємства: районне об'єднання «Сільгосптехніка», кукурудзокалібрований і два цегельні заводи, будівельна організація, ліспгоспзаг, харчокомбінат, комбінат побутового обслуговування, друкарня, хлібоприймальний пункт. На цих підприємствах в кінці 60-х рр. працювало понад 800 чол., а випуск валової продукції досягав 2,4 млн. крб.

У 1962 р. утворився в Ярмолинцях спецгосп ім. Мічуріна що спеціалізувався на тваринництві з добре розвиненим рільництвом, птахівництвом, городництвом і садівництвом. Це господарство тривалий час очолював В. Нагірняк. Спецгоспу належало 4529 га. землі, з них орної – 3554 га., сінокосів – 86 га., садів – 64 га., пасовиськ – 23 га. В господарстві тоді налічувалося 32 трактори, 22 комбайни, 20 вантажних автомашин, 67 електродвигунів. Стадо великої рогатої худоби досягло 3113 голів, а птиці – 16664. У 1967 р. врожайність зернових культур становила 33,7 цнт. з га., цукрових буряків – 336 цнт.[2, с.648-650].

Певних успіхів господарство досягло завдяки систематичній праці колгоспників. За рішенням райвиконкому та районної ради занесено до районної Книги пошани з присвоєнням звання «майстер – золоті руки» бригадирів комплексних бригад В.П. Овчарука та О.В. Школьник, ланкових Г.М. Басюк, Н.Я. Бобик, Н.М. Гумєнюк, М.А. Клепач, В.П. Крачківську, С.В. Марусій, Н.І. Чаплій, а старшому агроному районного об'єднання «Сільгосптехніка» А.О. Левицькому присвоєно звання «Заслуженого агронома України». Умілим бригадиром рільничої бригади показав себе М. Хаївак.

Високими нагородами позначено його трудовий шлях з рекордними врожайми зернових до 60-65 цнт. і понад 400 цнт. цукрових буряків [3, с.235-236].

Зернові культури вирощені в районі виділялися високою якістю, тому окремі види, зокрема кукурудза, відправлялася на експорт до Болгарії, Німеччини, Румунії, Угорщини, Фінляндії, Чехословаччини та інших.

Державна політика в сільському господарстві на той час спрямовувалася на створення спеціалізованих тваринницьких господарств. В зв'язку з цим Ярмолинцям відводилося особливе місце тому у східній і західній частині райцентру споруджувалися два потужні тваринницькі комплекси.

Промислові, переробні і будівельні організації що утворилися у 60-90-х рр. розташовувалися на околицях селища. Найбільшим підприємством став завод «Кристал». Населення району у повному забезпечувалося електроенергією районного управління «Вінницяенерго». У 1969 р. промислові підприємства Ярмолинець реалізували готової продукції на 3,2 млн. крб. [4, арк.1]. З 1970 р. почала діяти фабрика господарських товарів на якій працював 41 робітник.

В 60-70-х рр. у райцентрі побудували та реконструювали такі об'єкти як хлібокомбінат, ковбасний цех, універмаг, магазин «Гастроном», адмінбудинок. Широко розрослася сітка споживчої кооперації. На ринковій площі звели торгові ряди по реалізації продтоварів і спеціалізований магазин по продажу молока і м'яса.

Поруч з турботами про нарощування виробничих потужностей продовж 1979 і по серпень 1980 рр. здійснювалася підготовка траси до проходження Олімпійського вогню. В селищі реконструювали вулиці Пушкінська та Хмельницька, по яких мали пробігти ярмолинецькі спортсмени.

Впродовж 70-80-х рр. широкого розмаху набуло житлове будівництво та спорудження закладів соціально-культурного призначення. Зокрема, колектив райсільгосптехніки своїм рішенням започаткував будівництво клубу. Зводилися також триповерхові корпуси на території лікарняного містечка, приміщення середньої школи № 2, кінотеатр, дитяча музична школа, адміністративний будинок та інше.

Південно-західна частина селища перетворилася на місце оздоровлення, де розташувалися лікарняне містечко, стадіон «Юність». Характерно, що все що призначалося для здоров'я і культури ярмолинчан, зводилося методом народної будови.

Після розпаду СРСР у серпні 1991 р. розпочався перехід до ринкової економіки, що супроводжувався кризовими явищами, особливо у промисловості. В цей час у Ярмолинцях зупинилися заводи, філії промислових підприємств, бездіяли будівельні організації.

У райцентрі продовжували працювати лише два підприємства – сільськогосподарське закрите акціонерне товариство «Агропрод-ЗПТ» та держлісгоспзаг. Так, впродовж 90-х рр. у трудовому колективі СЗАТ «Агропрод-ЗПТ», який очолював В.В. Гуменюк, не

лише збереглися робочі місця, але й запрацювали нові потужності, піднялися нові корпуси по переробці сільськогосподарської продукції. На цьому підприємстві виготовлялося продукції на суму 4 млн. грн., причому використовувалося майже 80 найменувань сировини, одержаної з різних районів України [5, арк.20-30].

Ділові зв'язки із дальнім зарубіжжям підтримував держлісгоспзаг, керівництво яким здійснював В.В. Гудловський, поставляючи напівфабрикати в Болгарію, Італію, Іспанію, Німеччину, Словаччину та інші країни.

На початку 90-х рр. розпочалося прокладення об'їзної дороги через урочище «Соколівщина», будівництво якої завершили у серпні 2003 р.

Відаючи данину пам'яті загиблим, у 1992 р. відкрили меморіальний комплекс жертвам війни на ст. Ярмолинці та у 1993 р. пам'ятний знак жертвам голодомору на старому кладовищі у Ярмолинцях. Крім того, впорядковувався парк, розбудовувався південно-західний мікрорайон селища [5, с.35-38].

У серпні 2000 р. в Ярмолинцях пройшли урочистості з нагоди 600-річчя, в честь чого названо нову площу.

Нелегким видалися 2001-2004 рр., оскільки на розвиток району впливали ряд факторів. Це і вибори до Верховної Ради, місцевих рад, Президента, несприятлива цінова політика на сільськогосподарську продукцію, вкрай важкі погодні умови. Цим здебільше і пояснюється різноплановість господарювання підприємств, установ і організацій.

У 2001 р. прийняли програму соціально-економічного та культурного розвитку, головними завданнями якої визначалися: підвищення життєвого рівня населення, забезпечення економічного зростання, підвищення конкурентоздатності економіки.

Протягом 2002 рр. промисловий розвиток відносно стабілізувався. Підприємствами вироблено промислової продукції на суму 2202,3 тис. грн., або 101,2% до 2001 р., товарів народного споживання – 1969,3 тис. грн., або 106,3%. За підсумками 2002 р. приросту обсягів продукції добилися працівники хлібокомбінату [6, арк.10].

Поруч з цим, недостатня якість не дозволила суттєво зменшити обсяг продукції яка реалізовувалася на бартерних умовах, а у 2002 р. 72% продукції реалізовувалися саме у такий спосіб.

Хлібороби Ярмолинеччини з надією зустріли Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки», сподіваючись, що реформування колишніх колективних сільськогосподарських підприємств і їх трансформація в агроформування ринкового типу на основі приватної власності на землю і майно, зніме основні проблеми села, сформує ефективного господаря-власника.

Однак далеко не всім вдалося здійснити заплановане. Лише окремі господарства змогли просунутися у визначеному напрямку. Так, ПОП «Колос» стало одним з найбільш рентабельних реформованих сільськогосподарських підприємств. У цьому господарстві

490 власників земельних паїв одними із перших в районі одержали державні акти на право приватної власності на землю, причому 94% власників уклали договори оренди земельних ділянок і щорічно, згідно умов договорів, повністю одержували орендну плату.

Соціально-економічний розвиток району, в основному, залежить від показників роботи сільськогосподарських підприємств усіх форм власності. До позитивних результатів 2002-2004 рр. слід віднести те, що окремими категоріями господарств збільшилося виробництво валового продукту. Аналіз виробництва основних видів продукції за цей час показує, що виробництво зерна по всіх категоріях господарств склав 68,7 тис. т. при врожайності 28,4 цнт./га. На той час в районі виростили 33,7 тис. т. озимої пшениці при врожайності 34,2 цнт./га., а також кукурудзи – 34,9 цнт./га., гороху – 27,3 цнт./га., ячменю – 26,2 цнт./га. [7, арк.14].

Помітних результатів у вирощенні зернових добилися СТОВ «Маяк», де врожайність склала 55,5 цнт./га., СТОВ «Берегиня», ПОП «Колос», в дослідних господарствах «Проскурівка» та «Шарівка». Такі результати одержали завдяки підживленню посівів зернових культур на площі 22,3 тис. га., культивуваці 22 тис. га. від бур'янів, хвороб, шкідників [8, арк.15-44].

Погодні умови 2003 р. негативно вплинули на врожайність цукрових буряків. Всіма категоріями господарств виростили тоді 65 тис. т. цих рослин, в тому числі 38 тис. т. сільськогосподарськими підприємствами, що на 13,5 тис. т. менше ніж у 2002 р. Проте, навіть у таких складних умовах окремі господарства досягли високої врожайності цукрових буряків. Так, в ПОП «Колос» одержали по 271 цнт./га., СТОВ «Маяк» – 269 цнт./га., кооперативі «Поляна» – 259 цнт./га., СФГ «Трембіта» – 257 цнт./га. [9, арк.59-63].

В 2004 р. в районі дещо зменшилися об'єми виробництва картоплі та овочів, оскільки окремі підприємства перестали вирощувати ці продукти харчування за винятком сіл Косогірки, Савинець, Соснівки, Сутковець, Ясенівки.

Серйозні проблеми виникли і в галузі тваринництва. Через низькі ціни на молоко і м'ясо, які не відшкодовували виробничих затрат галузі, та нестачу обігових коштів підприємства різко скоротили поголів'я тварин, а в 10 населених пунктах району тваринницьких ферм взагалі немає. На той час у сільськогосподарських підприємствах поголів'я скоротилося на 30% і залишалося біля 8 тис. голів великої рогатої худоби.

Успішний розвиток сільського господарства залежить від забезпечення технікою. Проте в 2000-2002 рр. кількість техніки помітно скоротилася. Так, тракторів залишалося 609, а вибуло 190, або 24%, вантажні автомобілі скоротилися на 127 одиниць, або на 15%, комбайнів залишалося 160, а вибуло 41, або 20% [10, арк.72-85].

Керівники сільськогосподарських підприємств одноставно стверджували, що проблем на селі було б значно менше якби переробні підприємства зайняли позицію партнера товаровиробника і своєчасно проводили розрахунки за одержану продукцію. З ініціативи районної держадміністрації здійснювалося залучення

приватного інвестора на село і в такий спосіб в с. Буйволівцях та Москалівці створили малі приватні підприємства.

Незважаючи на фінансові труднощі в районі продовжувалося будівництво. У 2002 р. здали в експлуатацію два одноквартирні житлові будинки, управління юстиції та 26 будинків індивідуальних забудовників, загальною площею 3265 м². У 2001-2002 рр. тривала газифікація сіл району. В цей час ввели в дію 5,68 км. Газових мереж в с. Лисівці і Соколівці та газифіковано 162 квартири [11, арк.66].

За виробничими показниками знаходяться люди. Середня зарплата по району у останні роки склала 167,5 грн., а найнижча в аграрному секторі – 114,5 грн. Хоча в останнім часом борг по виплаті заробітної плати дещо зменшився, але заборгованість все ж складала 15432 тис. грн. [12, арк.10-12].

Значний об'єм робіт здійснювався в соціальній та гуманітарній сферах. У 2001-2004 рр. управлінням праці та соціального захисту призначили матеріальну допомогу 1900 заявникам на суму 1212 тис. грн. За отриманням субсидій на житлово-комунальні послуги звернулися 3 тис. сімей, з них 2858 сім'ям нарахували субсидій на суму 518 грн.[13, арк.69-73].

У 2002 р. вперше за останні десятиліття зафіксували 16 випадків захворювання на туберкульоз, що є досить тривожним сигналом. Продовжувалася тенденція зростання смертності. Так, у вказаний час померло 922 особи, а народилося 285 дітей. Це означало, що населений пункт чисельністю 637 чол. просто зник з території Ярмолинеччини [14, арк.3-9].

В галузі медицини пройшли акредитацію 48 закладів охорони здоров'я, а також підготували лікарів сімейної медицини.

Зусиллями працівників закладів культури створено 2 клуби спортивного бального танцю, муніципальний духовий оркестр, відновив роботу хор с. Баламутівки. Зусиллями братів Гжегожевських на належному рівні провели фестивалі «Ярмолинечькі самоцвіти», «Співочі дзеркала». Проблемами, що виділяються у сфері культури є низька заробітна плата та слабка матеріально-технічна база.

Значна увага особливо під час переходу на 12-ти річну форму навчання приділялася освітнім закладам. У 2003 р. в районі функціонували 5 закладів нового типу: технологічний та технічний ліцеї, Ярмолинечький НВК-гімназія, Шарівське НВО «школа – музична школа», філія Гусятинського коледжу в якому вивчають іноземну мову з другого класу. Поруч з цим, низькими темпами проходила комп'ютеризація шкіл, де на один комп'ютер припадає 62 учні. У школах району навчалася чимало здібних учнів, які брали участь у олімпіадах та конкурсах. Зокрема 59 учнів дев'ятих класів отримали свідоцтва з відзнакою, а 20 учнів одинадцятих класів закінчили школу з медалями [15, арк.7].

Подальший економічний розвиток району, добробут його мешканців залежатиме від співпраці всіх державних органів, установ, органів місцевого самоврядування з підприємствами, закладами, організаціями, підприємницькими структурами та населенням району.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХО), ф.Р.-6243, оп. 1, спр. 137, арк. 44.
2. Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область. – 705 с.
3. Гордость и слава Подолы / под ред. М.Є. Манухина. – Львов, 1985. – 458 с.
4. ДАХО, ф.Р.-6243, оп. 1, спр. 136, арк. 1.
5. Снігур О. Ярмолинці (короткі історичні нариси) / О. Снігур. – Ярмолинці, 2000. – 63 с.
6. ДАХО, ф.Р.-6243, оп. 1, спр. 136, арк. 10.
7. Там само, ф.Р.-6243, оп. 1, спр. 136, арк. 14.
8. Там само, ф.Р.-6243, оп. 1, спр. 138, арк. 15-44.
9. Там само, ф.Р.-946, оп. 2, спр. 7, арк. 59-63.
10. Там само, ф.Р.-6243, оп. 1, спр. 136, арк. 72-85.
11. Там само, ф.Р.-946, оп. 1, спр. 7, арк. 66.
12. Там само, ф.Р.-6243, оп. 1, спр. 139, арк. 10-12.
13. Там само, ф.Р.-946, оп. 2, спр. 8, арк. 69-73.
14. Там само, ф.Р.-946, оп. 1, спр. 9, арк. 3-9.
15. Там само, ф.Р.-6243, оп. 1, спр. 140, арк. 7.

Ю. А. Хоптяр

Социально-экономическое развитие Ярмолинцевогo района Хмельницкой области (1950 – нач. 2000 гг.)

В статье анализируется ход исторического процесса в Ярмолинцевогo районе Хмельницкой области в 50-х годах XX в. – начала XXI в. В 50-х гг. XX в. в Ярмолинцевогo районе продолжалось восстановление разрушенного войной хозяйства, поэтому деятельность местных граждан сосредотачивалась на промышленности, сельском хозяйстве, образовании, культуре. В целом только в 1950 г. было сделано немало: заработал кирпичный завод, стали в строй детские ясли на 20 мест, а звено, организованное с работников конторы колхоза им. Мичурина, вырастило по 511 цнт. сахарной свеклы с гектара. Осенью того ж года в Ярмолинцах проходила сельскохозяйственная выставка. По распоряжению из центра происходило укрупнение местных колхозов, вследствие чего из четырёх хозяйств образовалось два: им. Сталина с. Березовка (с 1957 г. «Искра») и им. Мичурина с. Буринцы. Промышленные, перерабатывающие предприятия и строительные организации, которые были созданы в 1960-90-х гг. располагались на окраинах районного центра. Мощным предприятием района стал завод «Кристалл». Население района в полном объёме без ограничения обеспечивалось электроэнергией районного управления «Винницаэнерго». В 1969 г. промышленные предприятия Ярмолинец реализовали готовой продукции на 3,2 млн. руб. С 1970 г. начала производить продукцию фабрика хозяйственных товаров на которой работало 41 рабочий. В 2001 г. местный совет принял программу социально-экономического и культурного развития, главными задачами которой определялось: повышение жизненного уровня населения, обеспечение экономического роста, повышение конкурентоспособности экономики. На протяжении 2002 г. промышленное развитие относительно стабилизировалось. Предприятиями произведено промышленной продукции на сумму 2202,3 тыс. грн., или 101,2% в сравнении с 2001 г., товаров народного употребления – 1969,3 тыс. грн., или 106,3%. По итогам 2002 г. прироста объёмов продукции достигли работники хлебокомбината.

Ключевые слова: *восстановление, планирование, укрупнение, зерновые культуры, промышленность, сельское хозяйство, образование, культура.*

Y. A. Khoptiar

Social and economic development of Yarmolyntsy district of Khmelnytsky region (1950 – beginning of 2000)

The article focuses on the course of historical process in Yarmolyntsy district of Khmelnytsky region in 1950 – beginning of 2000 which may help to create the perspective of general investigation of region's history. In the 50th of the XXth century Yarmolyntsy district was reconstructed and renewed after exhausting World War II and population took an active part in economic, educational and cultural development. Generally only in 1950 they achieved a lot: public nursery began to work, brick-yard was opened and special agricultural brigade of Michurin collective farm cultivated the richest harvest of sugar beetroot. Autumn agricultural exhibition was opened in that year. According to special governmental instructions four collective farmers were united into two: Stalin collective farm (vil. Beresivka – in 1957) and Michurin collective farm (vil. Buryntsy). Industrial, recycling and building organisations were organised in environs of the village. «Kristal» became the largest plant in the area. Electricity was produced by «Vinnytsiaenerho». In 1969 different types of goods were realised by Yarmolyntsy enterprises – 3.2 million krb. The plant of agricultural equipment started its work with more than 40 workers in 1970. Special program of social, economic and cultural development was adopted in 2001: increase of life level of population, development of economics. Enterprises produced a lot of goods – 106,3% till 2001. During 2002 a big bakery plant improved its output.

Key-words: *reconstruction, planning, extension, grain crops, industry, agriculture, education, culture.*

Отримано: 04.11.2015